

KAPRONCZAY KATALIN*

Két kevéssé ismert, 15. századi orvostörténeti munka

Bár a mai értelemben vett orvostörténet-írásról csak a 18. századtól beszélhetünk, az azt megelőző korokban is születtek orvostörténeti igényű írások. A középkor és reneszánsz idején igen sokan fordultak az elődök munkássága felé, ezért ez idő tájt legnagyobb számban az ókori művek kommentárokkal ellátott feldolgozását készítették el. Gyakoriságát illetően a híres orvosok életművének kutatása következett, de sok helyen találkozunk a pusztító járványok krónikájával és híres személyek, uralkodók betegségének leírásával is. E két utóbbi téma feltárásának kezdeti lépései már a krónikás irodalomban is fellelhetők.

Az orvostörténet-írás két fő irányzata később körvonalazódott és különült el egymástól a pragmatikus német és az ún. mediterrán iskola képviselőiben. A mediterrán-iskola gyökerei nyúlnak vissza korábbi időkre. Ennek művelőire jellemző ugyanis, hogy elsősorban az ókor és a kereszténység kezdetéről származó szerzők munkásságát kívánták feltárni, következésképpen sorozatosan jelentették meg az ókori klasszikusok kritikai kiadásait és elmélyült vizsgálódásokat folytattak a kódexirodalomban is. Összefoglaló műveket azonban főként az ókor orvostudományáról és hazájuk orvosi múltjáról adtak ki. A következőkben a mediterrán orvostörténet-írási iskola két jellegzetes, igen korai példája kerül bemutatásra.

A *De medicina et medicis* c. munka szerzője, Giovanni Tortelli (1400–1466) Arezzóban született. Teológiai tanulmányai befejezte után jelentős egyházi karriert futott be, de figyelmet érdemlő történeti és filológiai kutatások is fűződnek nevéhez, sőt az orvostudománnyal is foglalkozott. A görög nyelvet behatóan tanulmányozta, művei témáját mindenek előtt a nyelvészet köréből merítette. 1447–1455 között V. Miklós pápa könyvtárosaként tevékenykedett, komoly érdemeket tulajdonítanak neki a vatikáni könyvtár megszervezésében.

Orvosi tanulmányai során a kezdetektől fogva arra törekedett, hogy a klasszikus világ ismereteit elsajátítsa. *De orthographia* c. különleges értékű munkájának egyes részei már mutatják a szerző ilyen témák iránti fogékonyságát, különösképpen a Hippokratésről szóló fejezet sejteti a majdani orvostörténész szerzőt. Később további kutatásokat végzett, hogy feltárja az orvostudomány fejlődésének irányát és eredményeit a homéroszi időktől saját koráig. Ennek a munkának a gyűmölcsé a *De medicina et medicis*, amely feltehetően 1449-ben készült el. A kéziratot a Biblioteca Vaticana-ban őrzik.

* Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár, 1023 Budapest, Török u. 12.

Tortelli műve rövid lélegzetű, kevés konkrét adatot tartalmaz. Előadásmódja könnyed, anekdotikus mondatfűzés jellemzi. Vizsgálódásai javarészt az ókori görög és római orvostudorokra irányulnak. Megkülönböztetett figyelmet érdemel az a rész, amelyben az elméleti és a gyakorlati orvostudományról beszél. Elméletinek nevezett minden olyan gyógyító tevékenységet, amely bizonyos kísérletező folyamatot, empirikus megfigyelést kíván (pl. a gyógyszeres terápia kidolgozása, diéta előírása stb.). Gyakorlati, illetve racionális medicina alatt elsősorban és csaknem kizárólagosan a sebészetet érti, a gyógyító tevékenységnek azt a részét, amelyben a manuális beavatkozás minőségétől függ a betegség kimenetele. A sebészetről – igen helyesen – mint az orvostudomány legősibb, alapvető megjelenési formájáról beszél.

Viszonylag részletesebben ír az olasz orvostudomány kialakulásáról, így alaposan foglalkozik az ókori római mesterekkel. Sokat hivatkozik *Plinius: Historia naturalis* c. művére, mint alapvető forrásra. Elismeréssel szól *Pietro d'Abanoról, Taddeo Fiorentinoról, Pietro Torrigianoról, Dino del Garboról*, akiknek a mai orvostörténészek is elismeréssel adóznak. Mellettük részletesebben megemlékezik a ma már kevésbé ismert *Christoforo degli Onesti, Gentile da Foligno, Marsiglio di Padova, Giacomo Forli és Ugo Benzi* kutatásairól is.

Mintegy ötven évvel későbbre tehető *Gian-Giacomo Bartolotti: De antiquitate medicinae* c. orvostörténetének megírása ideje. Bartolotti életútjának több homályos pontja van – többek között sem születési sem halálozási évét nem sikerült eddig kideríteni – az ismert adatok alapján azonban igen gazdag életmű és egy figyelemreméltó, sokoldalú egyéniség bontakozik ki. Valamelyes magyarázatot ad a személyét körülvevő bizonytalanságra az a tény, hogy – a kor szokásához híven – különböző névváltozatokkal bukkan fel az irodalomban. A korabeli források több helyen említik a Bartolotti család más tagjait is, akik szintén az orvosi hivatást választották, így ez is bonyolítja az azonosítást.

Gian-Giacomo Bartolotti Pármában született. Az első biztos adatot vele kapcsolatban a bolognai egyetem matrikulájában találjuk meg, 1491-ben filozófiát és medicinát hallgatott. A következő két dátum Ferrarához kapcsolódik: 1494. augusztus 2-án két cremonai orvos avatásán vett részt, 1497-ben pedig egy nyilvános boncoláson jelent meg. Mesterei között volt a ferrarai *Antonio Cittadini*, valamint *Sebastiano dell'Aquila*. Első orvostörténeti élményeit a cremonai *Daniele Gaetani* által szerezte, akivel közösen elemezték *Avicenna* Canon-jának első könyvét. Néhány ismeretlen év után Velencében találkozunk a „pármai doktor”-ként is emlegetett Bartolottival. Egyes vélemények szerint 1505-ben, mások szerint 1512–13-ban a velencei orvoskollégium priorjává választották. Életének velencei korszakáról – érdekes módon – nem az orvoslás történetét feltáró krónikákból, hanem a művészettörténeti feldolgozásokból kapunk adalékokat. A kortárs *Giorgio Vasari*, majd őt megerősítve a 17. századi *Carlo Ridolfi* is *Tiziano* barátja és orvosaként szól Bartolottiról. Tizianonak köszönhetjük azt a két festményt is, amelyeken a különböző életkorú Bartolotti doktort örökítette meg. (Az első címe: Szent Márk négy szent között [kb. 1514], a második címe *Il medico di Parma* [kb. 1527-ben készült].) Ezek alapján valószínűsíthető, hogy élete további részét Velencében töltötte, nagy közmegbecsülésnek örvendő.

A *De Antiquitate medicinae* c. művét 1498-ban írta, az eredeti kézirat – több más írással egyetemben – egy kézírásos kódexben található, amelynek őrzője a vatikáni könyvtár kéziratára. Bartolotti munkája terjedelmesebb, jobban szerkesztett, koncepciózusabb összeállítás, mint Tortellié. Fejezetekre bontva adja elő a témát, ami nem csupán a jobb áttekinthetőséget segíti, de a szerző elképzeléseire is fényt derít. Szót érdemel, hogy a keleti gyógyászat elemeinek ismertetését is fontosnak tartotta, mindenekelőtt az indiai medicinával foglalkozott. Kitért az egyiptomi orvosi ismeretek bemutatására is. Külön-külön fejezetet szentelt a mágiával kapcsolatba hozható gyógyászati ágaknak: az asztrológiának, a csodás gyógyításoknak, az álmok jelentőségének. Kifejtette a füvek és egyéb gyógynövények fontosságát. Bartolotti is a legnagyobb elismeréssel taglalja a görög és római mesterek érdemeit. Az orvostudományt két fő kategóriába sorolta, mégpedig a logikus és a racionális orvoslásra, amely utóbbi kategória ismét kétfelé oszlik: a gyakorlatra és az elméletre. Az elmélet magában foglalja a betegségek okainak, megjelenési formáinak és terápiájának kiderítését. Helyesnek tartotta a medicina szakmai felosztását a következőképpen is: dietetika, gyógyszerészet

és sebészet. Az orvostudomány fejlődése szempontjából meghatározó jelentőségűnek ítélte meg az empirikusokat és a metodistákat, vagyis két olyan orvosi iskolát, amely elsősorban a tapasztalatra és a gyakorlatra apellál. Bartolotti munkája tökéletes összefoglalása az ókor és a reneszánsz orvostudományának. Összeállításában a valóban legszámottevőbb orvosok munkásságát elemezte, idézett tőlük.

Előadásmódjában arra törekedett, hogy forrásaira is hivatkozzon. Ezt a lábjegyzetelést azonban a modern kiadásokban nem lehet megfelelően visszaadni, annak ellenére, hogy irodalmi utalásai és dokumentálási módszere abban az időben szokatlanul újszerűnek mondhatók. A probléma elsősorban abból adódik, hogy olyan kéziratokra és inkunábulumokra hivatkozik, amelyek ma már nem azonosíthatóak.

A két korai orvostörténeti összeállítás teljes terjedelmében – amely egyben az első nyomtatott közreadás is – 1954-ben, Milánóban látott napvilágot. Több nemzet tudományos társaságainak és intézményeinek összefogásaként a XIV. Nemzetközi Orvostörténeti Kongresszus alkalmából kerülhetett az érdeklődők kezébe a többnyelvű, kritikai kiadás.

IRODALOM

Brambilla, Giovanni Alessandro: Storia delle scoperte fisico-medico-anatomico chirurgiche fatte dagli uomini illustri italiani. Tom 1–2. Milano, Maggiore, 1780.

Castiglioni, Arturo: Storia della medicina. Milano, Unitas, 1927.

Jöcher, Christian Gottlieb: Allgemeines Gelehrten-Lexikon... Vol. 1–4. Leipzig, Gleditsch, 1750–51.

Pazzini, Adalberto: Il pensiero medico nei secoli. Firenze, Sansoni, 1939.

Pazzini, Adalberto: Storia dell'arte sanitaria dalle origini a oggi. Vol. 1–2. Roma, Minerva Medica, 1973–1974.

Ridolfi, Carlo: Le meraviglie dell'arte ovvero le vite degli illustri pittori veneti e dello stato. Venezia, 1646–48.

Sprengel, Curzio (Kurt Polykarp Joachim): Storia prammatica della medicina. Vol. 1–12. Venezia, Picotti, 1812–1816.

Vasari, Giorgio: Le vite de' più eccellenti architetti, pittori e scultori italiani. Firenze, 1550.